

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

ДВОРНИКОВ АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 81'25 = 112.2 Лукаш: 821.161.2

**МЕТОД ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ МИКОЛИ ЛУКАША В
ПОЛІСИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

(на матеріалі перекладів трагедії Й.-В.Гете «Фауст» і поезій Ф.Шиллера)

10.02.16 – перекладознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник

кандидат філологічних наук, доцент
Сойко Іван Васильович,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри германської філології

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Науменко Анатолій Максимович,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили,
завідувач кафедри теорії та практики
перекладу з німецької мови

кандидат філологічних наук
Матвіїшин Оксана Миколаївна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри практики німецької мови

Захист відбудеться «01» березня 2013 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «29» січня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Е. В. Ларіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасне перекладознавство характеризується стрімким зростанням кількості наукових розвідок в царині поетичного перекладу. Це пояснюється, зокрема, низкою невирішених питань, пов'язаних із феноменом поетичної мови, множинністю перекладацької інтерпретації поетичних текстів, різноманіттям типів, моделей, стратегій та методів поетичного перекладу, а також необхідністю критичного переосмислення категорій «стиль» та «метод перекладу». Незважаючи на те, що починаючи з 50-х років ХХ ст. індивідуальний перекладацький стиль є об'єктом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних перекладознавців (Г.Гачечіладзе, С.Гончаренко, А.Науменко, Т.Кияк, Л.Коломієць, М.Новикова, Б.Раффел, Г.Шульте), на сьогодні немає чітко визначених категорій «стиль» та «метод», орієнтованих саме на перекладача поетичних творів.

У теорії художнього перекладу спостерігається тенденція до синонімічного вживання окремих категорій науково-понятійного апарату, серед яких «творчий метод», «авторський метод перекладу», «метод перекладача», «творча манера», «манера письма», «перекладацька стратегія», «ідіостиль», «ідіолект», «індивідуальний стиль перекладача».

Нагальна потреба в опрацюванні методу поетичного перекладу в українській перекладацькій традиції сформувала передумови для комплексного вивчення поетичної творчості Миколи Лукаша – одного з найвидатніших вітчизняних перекладачів другої половини ХХ століття. Його творча спадщина стала унікальною для українського перекладознавства, літератури та культурного дискурсу країни загалом. Доробок Майстра українського перекладу завжди викликав підвищений інтерес фахівців різних дисциплін (Г.Кочур, М.Москаленко, А.Перепадя, М.Стріха, Л.Череватенко, Б.Черняков).

Актуальність роботи зумовлена тим, що сутність методу перекладу М.Лукаша, а також позиція його перекладів у полісистемі української літератури досі залишаються нечітко визначеними у вітчизняному перекладознавстві. Оскільки перекладні поезії М.Лукаша вирізняються надзвичайним мовним багатством, стилістичною майстерністю, новаторством у вживанні лексичних, морфологічних, фразеологічних одиниць, стилістичних тропів і фігур, вивчення його поетичних новотворів дозволить, з одного боку, визначити основні риси перекладацької настанови, індивідуального стилю та творчого методу перекладача; з іншого – продемонструвати значний стилістичний потенціал української мови, реалізований у перекладах М.Лукаша. Попри існуючі наукові праці, дотепер в українському перекладознавстві та літературознавстві відсутнє комплексне дослідження творчості М. Лукаша, яке дозволило б визначити його місце в контексті української літературної полісистеми.

Теоретико-методологічну базу дисертації складають дослідження українських і зарубіжних вчених, що висвітлюють основні засади теорії художнього перекладу (Ф.Апель, С.Басснетт, П.Бех, Дж.Голмс, Ю.Еткінд, І.Івен-Зогар, Р.Кльопфер, В.Коллер, Л.Коломієць, В.Коптілов, І.Корунець, А.Лефевр, Ї.Левий, Ю.Лотман, М.Новикова, М.Рильський, П.Топер, П.Тороп, Г.Турі, О.Чередниченко), розвідки,

присвячені індивідуальному стилю автора / перекладача (В.Радчук, В.Савчин, Т.Цимбалюк).

Зв'язок роботи з науковими темами. Дослідження виконано в рамках комплексної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 06 БФ 044-01 «Розвиток і взаємодія мов та літератур в умовах глобалізації», затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Мета дисертації полягає, з одного боку, у загальному визначенні методу поетичного перекладу, з іншого – в осмисленні сутності методу поетичного перекладу М.Лукаша на різних рівнях: як перекладацько-інтерпретаційної настанови; як індивідуального стилю; як реалізації інноваційних рішень у межах певного типу інтерпретації оригіналу; як новаторської творчості представника української школи художнього перекладу в полісистемі української літератури.

Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- з'ясувати сутність методу поетичного перекладу в теорії поетичного перекладу;
- розглянути перекладацьку діяльність М.Лукаша з позицій теорії полісистеми;
- дослідити новотвори М.Лукаша з позицій концепції «третього простору відтворення» та дескриптивної концепції перекладу;
- проаналізувати переклади М.Лукаша в діячній українськомовної поетичного перекладу в контекстах окремого перекладу (Й.-В.Гете «Фауст») та перекладацького циклу (поезії Ф.Шиллера);
- розробити методологію аналізу поетичного тексту та творчого методу перекладача;
- встановити домінуючі ознаки індивідуального стилю та методу перекладу М.Лукаша, а також виявити особливості їх реалізації на різних рівнях відтворення поетичного оригіналу трагедії «Фауст»;
- виявити співвідношення між поняттями «інтерпретаційна настанова», «індивідуальний перекладацький стиль», «творчий метод», «національна перекладацька традиція» на прикладі творчості М.Лукаша.

Об'єктом дослідження є переклади трагедії Й.-В.Гете «Фауст» та лірики Ф.Шиллера українською мовою, виконані Миколою Лукашем.

Предметом дослідження є особливості методу поетичного перекладу Миколи Лукаша та реалізація цього методу в полісистемі української літератури.

Матеріалом дослідження є переклад трагедії «Фауст» Й.-В.Гете, переклади лірики Ф.Шиллера (понад 70 великих та малих поезій), здійснені М.Лукашем українською мовою, та відповідні оригінальні тексти. З метою ілюстрації дистинктивних особливостей методу поетичного перекладу М.Лукаша було використано паралельні українські переклади попередників і сучасників М.Лукаша, зокрема І.Франка, Д.Загула, М.Улезка. Загальний обсяг проаналізованого матеріалу становить близько 735 сторінок тексту.

Методи дослідження. У дослідженні використано методи зіставного лінгвостилістичного, семантичного, лінгвоперекладацького, елементи кількісного

аналізу. Зіставний лінгвостилістичний аналіз надає змогу порівняти стилістичні особливості перекладів М.Лукаша та паралельних українських перекладів трагедії Й.-В.Гете «Фауст» і лірики Ф.Шиллера в аспекті діячності (кінець XIX – початок і середина XX століть). Семантичний аналіз перекладів М.Лукаша дозволяє встановити форми реалізації категорій «настаново-стиль-метод-традиція» у творчості Майстра перекладу. Авторський алгоритм багаторівневого лінгвоперекладацького аналізу дозволяє виявити домінуючі ознаки індивідуального стилю та методу поетичного перекладу М.Лукаша на різних рівнях відтворення оригінального тексту, а також встановити місце перекладів М.Лукаша в українській літературній полісистемі. Елементи кількісного аналізу за критерієм частоти вживання мовних одиниць п'яти рівнів мови використано на матеріалі зіставлення оригіналу трагедії Й.-В.Гете «Фауст» та її перекладу М.Лукаша з метою визначення конкретних мовних домінувань у прецедентних текстах трагедії та їх перекладах, які (домінанти) актуалізуються за допомогою фонетико-фонологічних, морфологічних, словотвірних, синтаксичних і стилістичних одиниць.

Теоретичне значення роботи. У дисертації розроблено критерії комплексного аналізу основних рис творчого методу перекладача в концепції полісистеми української літератури на прикладі М.Лукаша та його поетичних перекладів з німецької класичної літератури. Розроблена методика може бути використана для дослідження особливостей творчого методу інших перекладачів поетичних текстів. Дисертація є певним внеском в окремі питання теорії та практики перекладу для мовної пари «німецька-українська» на рівні особливостей відтворення мовних одиниць просодійного, морфолого-дериваційного, лексичного, синтаксичного, стилістичного рівнів оригінального тексту в поетичних перекладах М.Лукаша. Таким чином, результати дослідження сприяють розширенню традиційної моделі індивідуального стилю перекладача і розробці теоретичних положень у галузі спеціальної теорії поетичного перекладу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше проведено комплексне дослідження особливостей творчого методу окремого перекладача в українському поетичному дискурсі XX століття з позицій теорії полісистеми. У дослідженні, зокрема розширено й уточнено категоріальний апарат теорії поетичного перекладу; розглянуто творчість окремого перекладача в концепції літератури як полісистеми; обґрунтовано складові творчого поетичного методу М.Лукаша у контрастивному зіставленні з оригінальними текстами, а також деякими паралельними перекладами його попередників та сучасників; висвітлено ієрархію категорій «настаново-стиль-метод-традиція» на матеріалі поетичної творчості М. Лукаша в полісистемі української літератури.

Практична цінність дослідження полягає у можливості застосування його основних результатів у навчальному процесі, зокрема у теоретичних і спеціальних курсах, що належать до циклів перекладознавчих (розділи «Історія та теорія художнього перекладу», «Теорія поетичного перекладу») та мовознавчих (розділи «Лексикологія», «Порівняльна стилістика», «Метрика») дисциплін. Результати дисертації можуть бути використані перекладачами при формулюванні власної

перекладацької настанови, а також при здійсненні окремих фаз поетичного перекладу. Принципи зіставного лінгвоперекладацького аналізу, запропонованого в роботі, можуть бути корисні у викладанні критики перекладу.

На захист виносяться такі положення:

1. Система перекладацьких категорій, релевантних для вивчення індивідуального стилю та творчого методу перекладу конкретного перекладача (М.Лукаша) має ієрархічно побудовану структуру, до якої входять чотири рівні абстракції (від найнижчого до найвищого): перекладацька настанова (1); індивідуальний перекладацький стиль (2); творчий метод перекладу (3); традиція перекладу (4).

2. У межах ієрархії перекладацьких категорій *перекладацькою настановою М.Лукаша (1)* є прийнятність перекладу в цільовій культурній полісистемі. Домінантою *індивідуального перекладацького стилю М.Лукаша (2)* на всіх мовних рівнях відтворення оригінального тексту є мовні маркери «проміжної мови» перекладу. *Творчий метод перекладу М.Лукаша (3)* у вузькому сенсі визначається як змістоцентричний і ре-креативний. У широкому сенсі творчий метод М.Лукаша ґрунтується на концепції «третього простору відтворення». *Перекладацька традиція М.Лукаша (4)* є альтернативною до офіційної парадигми українського художнього перекладу середини ХХ ст. з її вимогами до максимальної адекватності новотворів. Перекладацька традиція М.Лукаша базується на постулатах дескриптивної школи перекладу: історичність, контекстуальність, відсутність прескриптивних норм.

3. До основних мовних маркерів «проміжної мови» як доміанти індивідуального стилю М.Лукаша належать лексичні та семантико-стилістичні засоби цільової мови, які реалізуються в особливому характері відтворення образної системи першотвору (вирівнюванні загальної кількості експресивних образотвірних одиниць оригіналу та перекладу).

4. З позицій концепції «третього простору відтворення» переклади М.Лукаша тяжіють до полюсу *прийнятності* в цільовій культурній полісистемі. «Третій простір» перекладу М.Лукаша як домігантна ознака його методу поетичного перекладу реалізується в цільовому тексті шляхом застосування прийомів лексичної, морфологічної, синтаксичної та семантичної апроксимації до систем цільової мови та культури.

5. Перекладні тексти М.Лукаша знаходяться в *центрі* української літературної полісистеми за категоріями «*центр*» – «*периферія*» І.Івен-Зогара, посідаючи рівнозначне місце серед оригінальних творів української літератури.

Апробація результатів роботи. Основні положення дисертаційного дослідження відображено в 10 наукових публікаціях. Результати дослідження обговорено на *п'ятьох* міжнародних конференціях: Міжнародній науковій конференції «Мовно-культурна комунікація в сучасному соціумі» (Київ, 22 жовтня 2008 року); Міжнародній науковій конференції «Думка й слово: традиції О.Потебні й сучасна філологічна наука (до 175-річчя О.Потебні)» (Київ, 21 жовтня 2010 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми перекладознавства у ХХІ столітті» (Горлівка, 22 березня 2012 року); Міжнародній науковій конференції «Германістика ХХІ століття: традиційні й новітні аспекти

дослідження та викладання» (Горлівка, 30-31 березня 2012 року); Міжнародній науковій конференції «Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самотність» (Київ, 18 жовтня 2012 року) та чотирьох всеукраїнських конференціях: Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених «Діалог культур: лінгвістичний і літературознавчий виміри» (Київ, 9 квітня 2008 року); Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 10-11 квітня 2009 року); Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених «Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша» (Київ, 22 жовтня 2009 року); Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених «Концепти та константи в мові, літературі, культурі» (Київ, 14 квітня 2011 року). Формою апробації стала також участь у щомісячних науково-практичних семінарах, які проводились на базі кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка впродовж 2008-2012 рр.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури, переліку джерел ілюстративного матеріалу, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінки друкованого тексту, обсяг основного тексту – 220 сторінок друкованого тексту. Список використаних джерел налічує 270 позицій, з них 236 – науково-критичні праці, 35 – джерела ілюстративного матеріалу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовуються вибір теми дослідження, її актуальність, формулюються мета та завдання дисертації, розкриваються об'єкт, предмет і методи дослідження, визначається наукова новизна, зазначається матеріал дослідження, висвітлюється теоретичне значення та практична цінність, подаються положення, що виносяться на захист, наводяться відомості про апробацію та публікації результатів дослідження, а також структура роботи.

У першому розділі «Загальнотеоретичні питання відтворення оригіналу в поетичному перекладі» викладено основні підходи до вивчення поетичного перекладу, поетичної мови як його складової частини, категорій перекладацького методу та індивідуального стилю перекладача, а також місце поетичного перекладу в концепції літературної полісистеми.

Особливості поетичного перекладу та специфіка його проблем визначаються, насамперед, об'єктом перекладу, тобто поетичним твором як окремим типом тексту. Труднощі поетичного перекладу можна умовно розділити на дві групи: перша частина проблемних питань присвячена особливостям національного та авторського поетичного мислення, друга – особливостям форми вірша, зумовленим як внутрішньою структурою мови, так і сформованими національними літературними традиціями (Ю.Еткінд, В.Жирмунський, Т.Германс). У дослідженні встановлено, що третім важливим аспектом поетичного перекладу є міжкультурний характер перекладацького продукту, тобто певна орієнтованість поетичного перекладного тексту на вихідну або цільову культуру (полісистему).

Поетична мова, яка є головним компонентом поетичного перекладу, визначається наявністю естетичної функції й ототожнюється із семантичною мотивацією будь-якого рівня мовної системи поезії (Р.Якобсон). Сам термін «поетична мова» сьогодні використовується у синонімічному значенні до поняття *естетичної функції* мови, яка не збігається з *комунікативною*. Саме тому для критичного осмислення сутності *методу поетичного перекладу* необхідно поєднати лінгвістичний та літературознавчий підходи у теорії поетичного перекладу. Метод перекладу може або ототожнюватись з типом перекладу, або визначатись через домінуючу перекладача як свідомий вибір трансляційно-релевантних елементів першотвору. Методом перекладу вважаються також принципи передачі поетичної мови оригіналу мовою перекладу – *змістоцентричний* та *мовоцентричний* шляхи. Метод перекладу безпосередньо пов'язується з різними типами інтерпретації поетичного оригіналу.

У дослідженні *методу* поетичного перекладу в широкому сенсі розглядається як тип інтерпретації першотвору, який сам перекладач або національна перекладацька традиція вважають трансляційно-релевантними. Ключовим для традиції українського поетичного перекладу, в тому числі – для перекладацької творчості Миколи Лукаша, є метод *трансплантації* поетичного оригіналу до національного ґрунту. В основі методу трансплантації лежить змістоцентричний принцип відтворення поетичного тексту мовою-рецептором.

У вітчизняній школі художнього перекладу значна увага приділялась питанням індивідуальної стилістики перекладача (А.Науменко, Т.Кияк, М.Новикова). Об'єктом стилістики перекладача як спеціальної наукової галузі вважається перекладацький стиль, визнаний окремою категорією. Комплексне дослідження перекладацького стилю викликало потребу в запровадженні нових понять, що пояснюють індивідуально-стильові якості перекладу: «перекладацька інтерпретація», «інтерпретаційна настанова», «інтерпретаційні ресурси тексту», а також різні типи перекладацьких контекстів.

У діаді «стиль» – «метод» поняття лінгвістично та культурологічно своєрідного *перекладацького стилю* є складовою *методу перекладу*, тобто категорія *індивідуального стилю* входить до складу більш високої категоріальної одиниці *методу перекладу*. Отже, «метод перекладу» є гіперонімом по відношенню до індивідуального стилю перекладача.

Перспективною для дослідження перекладацької творчості М.Лукаша виявилась теорія полісистеми як загальна модель функціонування та розвитку будь-яких систем (І.Івен-Зогар, Г.Турі). До основних ознак полісистеми літератури належить конфлікт між центром і периферією, де різні літературні жанри змагаються за право посісти центральне місце в системі й досягти статусу канонізованого жанру.

У другому розділі «**Переклади Миколи Лукаша в полісистемі української літератури**» окреслюються етапи становлення Миколи Лукаша як перекладача, здійснюється огляд основних ознак творчості Майстра в полісистемі національної літератури. Перекладацька спадщина М.Лукаша загалом розглядається з позицій концепцій дескриптивного напряму художнього перекладу та «третього простору

відтворення». Зокрема аналізуються інтерпретаційна настанова та перекладацькі контексти Майстра, а також досліджуються українські паралельні переклади лірики Ф.Шиллера та трагедії Й.-В.Гете «Фауст», виконані в ХІХ – на початку ХХ століть.

Місце перекладної літератури загалом і творчого доробку М.Лукаша зокрема в полісистемі української літератури визначається об'єктивними історичними умовами. Пік перекладацької діяльності М.Лукаша припав на добу шістдесятництва як універсального соціокультурного феномену радянського простору середини ХХ століття. Перекладні твори М.Лукаша відзначались вірністю єдиній українській літературній мові, орієнтацією на цільову культурну і літературну полісистему, свободою мистецького самовираження, поєднанням світових традицій і новаторських підходів до художнього перекладу.

Полісистема української національної літератури, подібно до інших полісистем у концепції І.Івен-Зогара, має динамічний характер, що виявляється у формі «змагання» між окремими літературними жанрами за центральне місце в системі. Абстрактна полісистема літератури відзначається наявністю ієрархічних відносин за моделлю «надсистема – субсистеми – підсистеми», де надсистемою виступає світова література, однією із субсистем світової літератури є література Європи, а однією з підсистем європейської літератури є національна література України.

Характерною особливістю полісистеми української літератури 60-х років ХХ століття стала центральна позиція перекладної літератури, тобто заміщення функцій оригінальної літератури художнім перекладом. Основними ознаками перекладацької творчості М.Лукаша в полісистемі національної літератури є домінанта цільового тексту в процесі перекладу; орієнтація на потреби цільової літератури; універсалізм у виборі авторів оригіналів; тяжіння до протилежних полюсів у підборі жанрів для перекладу: від перекладу-гіганту до мікроциклу творів; збагачення цільової літературної полісистеми через переклад класики європейської та світової літератури; заповнення лакун цільової полісистеми новими жанрами текстів із наданням готових жанрових моделей для творців оригінальної літератури.

Дослідження перекладацької настанови М.Лукаша виявило певний ступінь її близькості до постулатів дескриптивної школи перекладознавства, які декларують пріоритет формулювання цільового тексту, сприйняття перекладу як повноправного твору національної літератури, орієнтованість перекладного тексту на систему цільової мови, літератури й культури.

Принципи дескриптивізму реалізуються на мовному рівні перекладу, зокрема у відхиленні М.Лукаша від вимог формальної еквівалентності за умови збереження ключових семантичних вузлів (концептуальної інформації) оригіналу в цільовому тексті.

Окремі випадки відхилень від класичного розуміння еквівалентності проілюстровано на прикладі балади Ф.Шиллера «Прощання Гектора». Переклад балади демонструє певні лексичні відхилення на рівні слова, словосполучення та текстами, які свідчать про орієнтованість перекладного тексту на систему цільової мови, літератури й культури. Загалом, в перекладі містяться певні мовні одиниці, відсутні у першотворі:

- (1) на рівні лексеми – фольклорні поетизми *роз'ятрений, огорне*;
 а) *Wo Achill mit den unnahbarn Händen // Dem Patroklos schrecklich Opfer bringt?* – Де Ахілл, **роз'ятрений** журбою // За Патрокла мститься ворогам?
 б) *Wenn der finstre Orkus dich verschlingt?* – Як тебе **огорне** мла Ереба;
 2) на рівні словосполучення переклад містить широкий діапазон усталених епітетів і порівнянь: *горючі сльози, ковані булати, оселі невеселі*;
 а) *Gürte mir das Schwert um, lass das Trauern!* -Дай меча, втамуй **горючі сльози**;
 б) *Du wirst hingehn, wo kein Tag mehr scheint* – Підеш ти в **оселі невеселі**;
 (3) на рівні строфи (текстему) наявний народнопісенний зачин, типовий для фольклорного жанру «дума» :

а) *Will sich Hektor ewig von mir wenden* – **Чом** ти рвешся, Гекторе, до бою

У перекладі спостерігаються явища синтаксичного паралелізму, типові для українських народнопісенних жанрів:

а) *За вітчизну стану я грудьми // За святині, за кохану Трою*;

б) *Заржавіють в домі твої лати, // Заніміють ковані булати.*

Отже, можна констатувати відхилення від еквівалентності лексичної форми та синтаксичної конструкції в перекладі М.Лукаша на користь читачів культури-реципієнта. Проте, варто зауважити, що в наведеному перекладі збережені зміст (концептуальна інформація) та віршові характеристики першотвору як частина загальної художньої адекватності (С.Гончаренко).

У дослідженні встановлено, що в основу перекладацької творчості М.Лукаша покладено принципи дескриптивної школи художнього перекладу, а саме – історичність (тобто орієнтація на архетипи української культури, укорінені в народній мові); контекстуальність (залежність перекладного тексту від мови і культури-реципієнта); відсутність прескриптивних норм перекладу, про що свідчать відхилення Майстра перекладу від вимог формальної еквівалентності вихідного та цільового тексту.

Вивчення творчого методу М.Лукаша з огляду на історію української літературної полісистеми є перспективним у контексті концепції «третього простору відтворення» (Г.Бгабга), до ключових понять якої належить, зокрема, «гібридність», яким позначається особлива стратегія перекладу, що дозволяє втілити у перекладному тексті дивергентні риси цільової культури.

Перекладацька настанова М.Лукаша втілює основні принципи концепції «третього простору відтворення», тобто звернення до витоків національної культури, орієнтацію на читачів культури-реципієнта, недотримання вимог до формальної еквівалентності й точності художнього перекладу, прийомів лексичної, морфологічної та синтаксичної апроксимації одиниць перекладу до цільової мови і культури за умови відсутності відповідних формальних еквівалентів у вихідному тексті.

Так, якщо перекладач відтворює нейтральну лексичну одиницю оригіналу через стилістично забарвлену лексему в перекладі (прийом експресивізації); замінює синтаксичну конструкцію оригінального жанру на іншу модель, типову для літературних жанрів цільової мови; застосовує у перекладі тематичні зсуви або

міфологічні символи, притаманні цільовій культурі, можна говорити про певні стратегії, що охоплюються концепцією «третього простору відтворення». Ці прийоми дозволяють, з одного боку, «виявити» перекладача, з іншого боку, свідчать про наявність «третього простору» в перекладі, оскільки новостворений текст не є ані точною репрезентацією оригіналу, ані оригінальним твором національної літератури.

На прикладі фрагменту балади Ф.Шиллера «Дітогубка» у дослідженні розглянуто мовні маркери «третього простору» на лексичному, стилістичному та словотвірному рівні текстових одиниць. До таких текстом (Г.Турі) належать: восьмирядкові строфи; стопи; римовані комбінації з чотирьох рядків у кожній строфі, що складають закінчену смислову синтагму.

Так, на лексичному рівні у перекладі балади спостерігається певна кількість поетизмів із відчутними фольклорними мотивами цільової культури, відсутніми в оригіналі: *неслава, поговор, тягар, ганьба, спокусник, ласкою п'яною, невинні;*

а) *Ha, Verräter! Nicht Louisens Schmerzen?/ Nicht des Weibes Schande, harter Mann? – Зраднику! А всі мої страждання?/ А моя **неслава, поговор**?*

б) *Wehe! - Menschlich hat dies Herz empfunden! / Und Empfindung soll mein Richtschwert sein! // Weh! Vom Arm des falschen Manns umwunden / Schliefe Louisens Tugend ein – Серце чуле, ах, тому виною / Що **тягар ганьби** на мене впав! // Мій **спокусник ласкою п'яною** / Цноту зраджено приспав;*

в) *Weinet um mich, die ihr nie gefallen – Плачте, плачте по мені, **невинні**;*

Переклад балади відзначається також окремими прикладами використання стилістично забарвлених одиниць розмовної мови *задзюрить, лукавче;*

а) *Wenn, verspritzt auf diesem Todesblocke / Hoch mein Blut vom Rumpf springt – В мить, коли на цій смертельній пласі / **Задзюрить** моя гаряча кров;*

б) *Deine Gifte - o, sie schmeckten süße! - / Wir sind quitt, Du Herzvergifterin! – О **лукавче**, ми з тобою квити / За отруту я плачу слізьми.*

На словотвірному рівні М.Лукаш широко використовує авторські новоутворення різних частин мови за продуктивними дериваційними моделями української мови: прикметники *рожевоцвітний, оспалий*; іменник на позначення якостей людини *зумазвод*; відприкметниковий іменник-метафору *біль*;

а) *Fahrewohl, Du Rosenzeit voll Wonne / Die so oft das Mädchenluft berauscht! – Ти прощай, **рожевоцвітний** маю, / Джерело розкошів і томлінь!*

б) *Ach, vielleicht umflattert eine Andre / Mein vergessen, dieses Schlangengerz – Може, інишу жертву десь чатує / Баламут, підступний **зумазвод**;*

На стилістичному рівні переклад М.Лукаша відрізняється від оригінального тексту балади Ф.Шиллера більшою кількістю стилістичних засобів образності й наочності, що належать до типових символів цільової культури і сприяють створенню національного колориту в перекладі, невластивого оригіналу. Так, перекладач охоче використовує сталі словосполучення та епітети фольклорного характеру, зокрема у кличному відмінку: *лебедина біль, стрічки барвисті, гаряча кров*; порівняння: *розмаяних, як хміль*; сталі вирази-звернення: *з богом, люди!*; метафори: *стратити лілеї*;

a) *Schön geschmückt mit rosenroten Schleifen / Deckte mich der Unschuld Schwanenkleid // In der blonden Locken loses Schweifen / Waren junge Rosen eingestreut.* – *А мене ж недавно прикрашала / Непорочна лебедина біль, / І троянди червінню лишали / В кучерях, розмаяних, як хміль...*

б) *Aber ach! – Der Rosenschleifen Stelle / Nahm ein schwarzes Totenband – Ta* **стрічки барвисті** *замінила / Чорна смертницька тасьма;*

в) *Nun, so sei's denn! – Nun, in Gottes Namen! / Grabgefährten, brecht zum Richtplatz auf.* – **З богом, люди!** *Час їти на страту / Я прийму останню із наруж;*

Отже, всі перелічені явища формальної та семантичної невідповідності перекладу оригіналові на рівні слова, словосполучення та стилістичного засобу в межах текстом є втіленням «третього простору». До мовних маркерів «третього простору» у перекладах М.Лукаша належать функціонально нерівноцінні заміни мовних елементів. Такі заміни охоплюють: стилістично забарвлені мовні одиниці лексичного, морфологічного та семантико-стилістичного рівнів; експресивні синтаксеми; просодійні структури, *типові для мови перекладу, за умови відсутності або стилістичної нейтральності* відповідних мовних одиниць і структур в оригінальному тексті.

Контекст перекладацького циклу поезій Ф.Шиллера в авторстві М.Лукаша виявив свою вагомість для української літературної полісистеми, яка полягає: у обсязі творів і ліричних жанрів автора, перекладених однією особою (76 поезій, серед яких балади, ліричні мініатюри, сатирична поезія, філософські афоризми); у застосуванні маркерів «третього простору»; у новаторстві змістоцентричного та трансплантуючого перекладацького методу М.Лукаша, порівняно з його попередниками: Б.Дідицьким, Ю.Федьковичем, П.Кулішем, О.Пчілкою, К.Білиловським, Б.Грінченком та Д.Загулом.

Контекст окремого перекладу трагедії «Фауст» Й.-В.Ґете у виконанні М.Лукаша є свідченням унікальності одного новотвору для всієї літературної полісистеми України. У діяхронії українських перекладів окремих фрагментів «Фауста», які здійснювали видатні представники національної літературної полісистеми, зокрема, І.Франко, П.Грабовський, Б.Грінченко, М.Старицький, Г.Коваленко, Д.Загул, М.Улезко, саме М.Лукаш був першим перекладачем, який здійснив повний переклад шедевр Й.-В.Ґете українською мовою.

У дослідженні встановлено, що ієрархія перекладацьких контекстів М.Лукаша складається з шести рівнів: 1) контекст окремого перекладу-пам'ятника «Фауст» Й.-В.Ґете; 2) контекст перекладацького циклу, що охоплює групу різножанрових перекладів двох видатних представників німецької класичної літератури Й.-В.Ґете та Ф.Шиллера; 3) контекст усієї перекладацької творчості М.Лукаша; 4) контекст стилістичної традиції М.Лукаша; 5) національний культурний контекст перекладів М.Лукаша в полісистемі української літератури; 6) загальний контекст перекладів Майстра перекладу в полісистемі європейської та світової літератур.

У третьому розділі «**Методологія аналізу поетичного тексту та творчого методу перекладача**» описано методологію аналізу художнього твору з позицій стилістики, перекладознавства та лінгвістики тексту, встановлено домінуючі ознаки

індивідуального стилю та перекладацького методу М.Лукаша, проаналізовано його перекладацьку стратегію в концепції «проміжної мови», наведено алгоритм авторського лінгвоперекладацького аналізу.

У межах емпіричного напрямку дескриптивної школи перекладознавства було запропоновано поняття та принципи, які певною мірою співзвучні з концепцією «третього простору відтворення» та можуть бути використані для вивчення перекладацького методу М.Лукаша. До таких понять належить, насамперед, теорія «проміжної мови», розроблена Г.Турі.

Для того, щоб текст міг функціонувати як перекладний, він повинен бути прийнятним для цільових полісистем мови та літератури (В.Комісаров). Однак для отримання статусу перекладного, новотвір має якомога точніше відображати оригінал, тобто бути адекватним вихідному тексту. Таким чином, текст перекладу є неминучим компромісом між прагненням перекладача, з одного боку, до *прийнятності* в цільовій полісистемі, з іншого боку – до *адекватності* першотвору.

Саме з цим протистоянням між полюсами двох полісистем – вихідної та цільової культури – пов'язане поняття «проміжної мови» (*interlanguage*) (Г.Турі). Тяжіння до полюса адекватності обмежує ступінь прийнятності перекладу в цільовій культурі та призводить до того, що мова, якою написано перекладний текст, набуває ознак проміжної. У розумінні Г.Турі сутність проміжної мови полягає у прояві формальної еквівалентності між одиницями мови оригіналу та мови перекладу, тобто певній одиниці вихідної мови відповідає проміжна одиниця цільової мови, що виникає у мові-рецепторі під впливом мови-джерела.

У дослідженні встановлено, що проміжна мова може проявлятися у перекладеному тексті поезії не лише на мовному рівні у вигляді конкретних мовних одиниць чи певних прийомів перекладу, а і в культурологічному аспекті, тобто у специфічному *характері відтворення* перекладачем *образної системи* поетичного першотвору.

Наявність елементів проміжної мови у відтворенні образів можна продемонструвати на прикладі балади Ф.Шиллера «Дружба» («*Freundschaft*»). Одразу зазначимо, що на основі класифікації Р.Зорівчак до маркерів проміжної мови у тексті перекладу належать такі способи відтворення словесних образів: часткові образні еквіваленти (відповідники); часткові різнообразні еквіваленти (відповідники); покомпонентно-образні кальки; смислово-образні кальки. Відповідно до концепції С.Гончаренка, виокремлено фактуальну та концептуально-естетичну інформацію поетичного твору. Так, фактуальним аспектом балади Ф.Шиллера можна вважати звернення автора до свого друга Рафаеля у формі розмови-міркування та експресивне вираження дружніх почуттів. Однак концептуальна інформація має зовсім інші образні складові, які формують образно-символьний каркас всього твору та виражають ідею автора.

Встановлено, що семантичними вузлами образної системи першотвору є образи Друга, Бога, Всесвіту, Духу, Любові, Знання. Поет-просвітник Шиллер по-різному оформлює ключові образи оригіналу, тоді як М.Лукаш намагається знайти адекватні способи відтворення ключових образів на семантичному та

функціональному рівнях перекладного тексту. У перекладі М.Лукаша кількість стилістично забарвлених одиниць у відтворенні словесних образів балади переважає по відношенню до кількості тропеїзованих одиниць першотвору. Більш високий ступінь образності перекладу порівняно з оригіналом може вважатися маркером проміжної мови. Так, М.Лукаш відтворює Шиллерівську сему Бога (1) за допомогою різних мовних засобів, зокрема на словотвірному рівні:

*Fand das höchste Wesen schon kein gleiches, / Aus dem Kelch des ganzen Seelenreiches / Schäumt ihm – die Unendlichkeit. – Рівні не знайшлося **первовзору**, / Та йому із чаши животвору / Безконечне піниться **буття**.*

Цей приклад демонструє відтворення образу Бога шляхом авторської неологізації *первовзір* – складеного іменника, другим компонентом якого є рідковживане стилістично забарвлене слово *взір* (зовнішній вигляд кого-небудь; також в діалектичному значенні – зір, погляд). Отже, цей спосіб перекладу є частковим образним еквівалентом і водночас маркером проміжної мови у перекладі.

Споріднені образи Друга та Дружби (2) в оригіналі Ф.Шиллера також зазнають специфічних перетворень у перекладі:

*War's nicht dies allmächtige Getriebe, / Das zum ew'gen Jubelbund der Liebe / Unsre Herzen aneinander zwang? – Чи не тая ж сила, Рафаелю, / Улила **полум'яного хмелю** / В наші вічно здружені серця?*

У наведеному прикладі перекладач застосовує трансформацію образу першотвору *Jubelbund der Liebe* у символ *хмелю*, архетипний для української фольклорної поезики. Подібний прийом одомашнення образів оригіналу також може вважатись маркером проміжної мови у перекладі.

До ключових образів балади належить і образ Всесвіту (3), що реалізується автором як за допомогою тропеїзованих засобів, так і шляхом вживання стилістично нейтральних мовних одиниць *Sphären, das Herz des großen Weltenraumes, umarmende Systeme, die Welt, das Chaos, die Atome, die Erde, der Himmel, das All der Schöpfung, tausendfache Stufen, das Meer des ewigen Glanzes, Maß und Zeit, die Unendlichkeit*. Приблизно однакового співвідношення стилістично забарвлених та нейтральних одиниць у відтворенні семи Всесвіту дотримується М.Лукаш: *природа, світ, лабіринт всесвіту, космічна веремія, пустеля, просторинь, вічносяйне море*. Можна помітити, що в окремих строфах перекладу відбувається вирівнювання загальної кількості відтворених образів оригіналу за принципами: а) тропеїзована одиниця першотвору – стилістично нейтральна одиниця перекладу; б) стилістично нейтральна одиниця оригіналу – тропеїзована одиниця перекладу.

Наприклад: *Sphären lehrt es, Sklaven eines Zaumes¹ / Um das Herz des großen Weltenraumes² / Labyrinthbahnen³ ziehn.*

Наведені рядки другої строфи оригіналу містять три семантичні образи Всесвіту: небесні тіла (сфери) як раби вузди¹, що рухаються навколо центру всесвітнього простору (серця Всесвіту²) невідомими шляхами (в лабіринті³). М.Лукаш відтворює згадані образи так: *В лабіринті всесвіту¹ безмірним / Сфери водить він шляхом ефірним², / Кожній давши вічний триб³.*

Переклад наведених рядків балади включає також три образи Всесвіту, але у функціональному та семантичному плані вони виражені по-іншому: небесні тіла (сфери) рухаються в **лабіринті всесвіту**¹ **ефірним шляхом**² і мають вічний **триб**³. Як бачимо, кількість образів Всесвіту в оригіналі та перекладі є однаковою (три). На фактуальному рівні семантичні образи оригіналу та перекладу збігаються лише один раз (*Labyrinthebahnen – в лабіринті всесвіту*), а тропеїзовані образи сфер як **рабів вузди** та **серця Всесвіту** в перекладі втрачаються. Однак перекладач вирівнює кількість сем ключового образу Всесвіту за допомогою стилістично забарвлених лексичних засобів: **ефірний** шлях (у переносному значенні «безтілесний, неземний»); та застарілого слова **триб** (у значенні «хід, перебіг, порядок»).

Отже, на фактуальному рівні у перекладі М.Лукаша відбуваються неминучі втрати окремих образів образної системи першотвору. Однак загальна кількість сем ключового образу вирівнюється на концептуально-естетичному рівні вірша завдяки використанню часткових образних еквівалентів, стилістичної експресивізації, одомашненню образів оригіналу. Проілюстровані способи вирівнювання кількості образів оригіналу та перекладу за допомогою прийомів лексичної та синтаксичної апроксимації до цільової культури належать до маркерів проміжної мови перекладу як домінантної ознаки перекладацького стилю М.Лукаша.

З метою встановлення ознак індивідуального стилю та творчого методу перекладу М.Лукаша, а також з'ясування місця його перекладних текстів у національній літературній полісистемі, у дослідженні розроблено алгоритм порівняльного аналізу, який був проведений на матеріалі трагедії Й.-В.Гете «Фауст» та її перекладу, виконаного М.Лукашем. У методологічному плані було застосовано комплексний *лінгвоантропоцентричний* підхід до аналізу тексту. Лінгвоцентричний метод дозволяє виявити конкретні ознаки індивідуального стилю М.Лукаша, які реалізуються на рівні функціонування мовних одиниць і категорій у перекладі; у свою чергу, антропоцентричний метод включає екстралінгвістичну інтерпретацію тексту як з позиції автора, так і з позиції перекладача, і, зрештою, з погляду адресата перекладу в цільовій літературній полісистемі (див. Схему 1).

Екстралінгвістичний рівень аналізу оригіналу і перекладу
(за концепцією перекладацьких контекстів).

Фоносемантичний аналіз оригіналу і перекладу:
Визначення системи віршування, ритмотворчих елементів
і строфічного членування фрагментів оригіналу.

Визначення особливостей відтворення еквілінеарності, еквіметричності та еквіритмічності фрагментів оригіналу в перекладі.

Морфолого-дериваційний рівень аналізу оригіналу і перекладу:

Визначення домінантних морфологічних особливостей мовних одиниць оригіналу.

Відтворення морфологічних особливостей мовних одиниць оригіналу в перекладі.

Визначення дериваційних особливостей мовних одиниць перекладу як ознак індивідуального стилю перекладача.

Аналіз лексичного рівня оригіналу і перекладу:

Особливості тезаурусу поетичного тексту оригіналу.

Відтворення тезаурусу поетичного тексту оригіналу в перекладі та особливості тезаурусу перекладача.

Аналіз синтаксичного рівня оригіналу і перекладу:

Особливості структурно-сміслового членування синтаксичних одиниць оригіналу.

Відтворення структурно-сміслового членування синтаксичних одиниць оригіналу в перекладі.

Аналіз стилістичного рівня оригіналу і перекладу:

Особливості застосування стилістичних засобів образності і наочності в тексті оригіналу.

Відтворення стилістичних засобів образності і наочності оригіналу в тексті перекладу.

Особливості індивідуального стилю перекладача.

Культурологічний рівень тексту:

Оцінка перекладу за критерієм «адекватності – прийнятності» в цільовій літературній і культурній полісистемах.

Схема 1. Рівні лінгвоперекладацького аналізу художнього тексту і його перекладу в концепції полісистеми

У четвертому розділі «Творчий метод Миколи Лукаша у стилістичній макросистемі оригіналу та перекладу» запропоновано авторський лінгвоперекладацький аналіз оригіналу трагедії «Фауст» Й.-В.Гете та її перекладу М.Лукаша на п'яти мовних і двох позамовних рівнях, які найоптимальніше висвітлюють творчий метод перекладача. Здійснюється диференціація та ієрархізація категорій «настаново-стиль-метод-традиція» на матеріалі творчості М.Лукаша як частини полісистеми української літератури.

Об'єктами аналізу були обрані фрагменти трагедії Й.-В.Гете «Фауст» (перша частина), які належать до *прецедентних текстів* у межах полісистем європейської та світової літератури та їх переклади, які виконав українською мовою М.Лукаш, зокрема сцени «Пролог на небі», «Ніч», «Кабінет Фауста», «За міською брамою», «Авербахів склеп у Лейпцігу», «Сад Марти», «В'язниця».

За результатами проведеного лінгвоперекладацького та кількісного аналізу встановлено домінантні ознаки індивідуального стилю і методу перекладу М.Лукаша на різних рівнях новотвору. Загальна кількість слів у прецедентних текстах перекладу М.Лукаша дорівнює **24.487** слововживань. Так, на *просодійному рівні* встановлено, що домінантною ознакою стилю М.Лукаша є наближення до

повної еквілінеарності, еквіметричності та еквіритмічності з оригіналом за рахунок використання системних фонологічних та морфологічних особливостей цільової мови, зокрема редуції закінчень (276 слововживань у прецедентних текстах перекладу), відхід від правил чергування голосних (89 слововживань); додавання голосних (82 словживання); пропуску голосних (61 випадок); подовження закінчень (22 випадки).

На *морфолого-дериваційному* рівні ознакою індивідуального стилю М.Лукаша стало вживання морфологічної неологізації на базі продуктивних слотівірних моделей української мови: афіксація (загалом 198 слововживань у прецедентних текстах перекладу); прикладки (40 одиниць); словоскладання (38 одиниць).

На *лексичному* рівні в межах тезаурусу новотвору до ознак індивідуального стилю Майстра перекладу належать частотне вживання одиниць лексико-тематичної групи на позначення емоцій та почуттів персонажів (іменники, прикметники, прислівники, фразеологізми – загалом 489 слововживань), а також лексико-тематичної групи ментальних дієслів та дієслів у метафоричному значенні (274 слововживання).

На *синтаксичному* рівні аналізу як домінуючу ознаку стилю та методу перекладу М.Лукаша спостерігається вищий ступінь синтаксичної експресії в комунікативному аспекті, а саме – більшу кількість експресивних питальних і експресивних окличних речень у перекладі порівняно з оригіналом (кількісне співвідношення 435:328 та 979: 924 синтаксичних одиниць відповідно).

На *стилістичному* рівні до маркерів індивідуального стилю М.Лукаша відносимо: 1) зниження стилістичного регістру новотвору за рахунок вживання розмовно-просторічної лексики, відсутньої в оригіналі (362 слововживання); 2) підвищення експресивності перекладу шляхом уживання більшої кількості засобів образності порівняно з оригіналом (у відношенні 684:612 тропеїзованих одиниць).

У контексті проблематики стилю перекладача та методу перекладу запропоновано власну ієрархічну структуру перекладацьких категорій на матеріалі перекладів М.Лукаша (див. Схему 2).

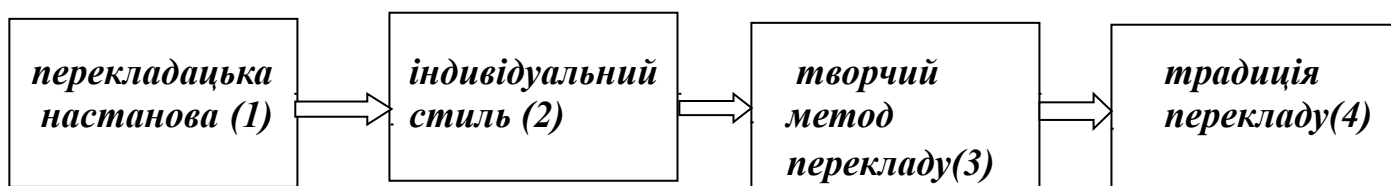

Схема 2. Ієрархія перекладацьких категорій в перекладах М.Лукаша

Як видно зі схеми, пропонується ієрархія перекладацьких категорій складається з чотирьох пунктів. Першою категорією найнижчого рівня абстракції є *перекладацька (інтерпретаційна) настанова* (1) як підготовчий ступінь у процесі перекладу, де перекладач заздалегідь визначає своє місце між двома полісистемами, до яких належать оригінал і майбутній переклад. На підставі зіставного лінгвоперекладацького аналізу доведено, що перекладацькою настановою М.Лукаша є *прийнятність у цільовій культурній полісистемі*.

Категоріальною одиницею другого рівня абстракції став *індивідуальний стиль* (2) перекладача. Проведений лінгвоперекладацький аналіз виявив індивідуально-стилістичні доміанти М.Лукаша-перекладача, які було висвітлено на прикладі відтворення п'яти мовних рівнів трагедії Й.-В.Гете «Фауст» у перекладі.

Третьою категорією в запропонованій ієрархії став *творчий метод перекладу* (3), який у перекладацькій діяльності М.Лукаша було визначено як змістоцентричний і ре-креативний відповідно до концепції метапоетичного письма.

Останню категорію найвищого рівня абстракції в межах запропонованої схеми формує *перекладацька традиція* (4). Основні доміанти традиції перекладу, до якої належить М.Лукаша, базуються на принципах дескриптивної перекладацької школи: історичності, контекстуальності, відсутності прескриптивних норм перекладу. Загалом, підґрунтям ієрархії перекладацьких категорій на прикладі перекладів М.Лукаша є постулати концепції «третього простору відтворення», тобто перекладні тексти Майстра знаходяться в *третьому просторі* між двома полюсами: *адекватності* з оригіналом і *прийнятності* в цільовій культурі, тяжіючи до останнього, оскільки Лукашеві новотвори не можна вважати ані точним відтворенням вихідного тексту, ані переспівом.

Перспектива подальших розвідок вбачається у дослідженні індивідуального перекладацького стилю в аспекті макростилістики, зокрема особливостей відтворення перекладачем семантичного простору оригіналу в сукупності його концептуального, денотативного та емотивного вимірів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження індивідуального стилю та методу перекладу Миколи Лукаша виявило той факт, що поняття «метод» перекладу отримує категоріальний статус лише через поєднання лінгвістичного та літературознавчого підходів у теорії поетичного перекладу. У дослідженні *метод* поетичного перекладу в широкому смислі розглядається як тип інтерпретації першотвору, який сам перекладач або національна перекладацька традиція вважають трансляційно-релевантними.

Концепція полісистеми І.Івен-Зогара як загальна модель функціонування та розвитку будь-яких систем, є теоретичним підґрунтям дослідження перекладацької творчості М.Лукаша. В основі перекладацької творчості Миколи Лукаша лежить метод трансплантації поетичного оригіналу до цільової літературної та культурної полісистем. Творчість М.Лукаша-перекладача в полісистемі національної літератури має такі ознаки: орієнтація на потреби цільової літератури; універсалізм та різножанровість перекладів; збагачення цільової літературної полісистеми шляхом перекладу класики європейської та світової літератури; поповнення національної літературної полісистеми новими жанрами текстів.

Перекладацька діяльність М.Лукаша базується на принципах дескриптивної школи перекладознавства, які полягають у орієнтованості новотвору на систему цільової мови, літератури й культури. Перекладацька настанова, стиль і метод поетичного перекладу М.Лукаша відзначаються історичністю, контекстуальністю, відсутністю прескриптивних норм.

Дослідження дозволяє зробити висновок, що у новотворах М.Лукаша реалізується концепція «третього простору відтворення». До мовних маркерів «третього простору» в перекладах М.Лукаша належать функціонально нерівноцінні заміни мовних елементів, тобто вживання стилістично забарвлених одиниць у перекладі за умови відсутності або стилістичної нейтральності відповідних мовних одиниць в оригінальному тексті.

У парадигмі українського художнього перекладу виняткового значення набув контекст окремого перекладу трагедії «Фауст» Й.-В.Ґете, виконаний М.Лукашем. У діахронічному аспекті М.Лукаш став першим перекладачем, який здійснив повний переклад шедевр Й.-В.Ґете українською мовою. У стилістично-перекладацькому аспекті новотвір М.Лукаша порівняно з перекладами І.Франка, П.Грабовського, Б.Грінченка, М.Старицького, Г.Коваленка, Д.Загула, М.Улезка вирізняє майстерне відтворення фактуальної, концептуальної та естетичної інформації оригіналу. В контексті перекладацького циклу поезій Ф.Шиллера вагомість перекладів М.Лукаша для полісистеми національної літератури полягає у обсязі творів і жанрів автора, перекладених однією особою; у новаторстві його перекладацького методу порівняно з паралельними поетичними перекладами; у застосуванні маркерів «проміжної мови».

У практичній частині роботи було запропоновано комплексний алгоритм зіставного аналізу трагедії Й.-В.Ґете «Фауст» та її перекладу, виконаного М.Лукашем, який складається з семи рівнів: екстралінгвістичний; просодійний; морфолого-дериваційний; лексичний; синтаксичний; стилістичний; культурологічний. Результати зіставного лінгвоперекладацького аналізу оригіналу трагедії Й.-В.Ґете та її перекладу М.Лукаша дозволили встановити домінантні ознаки його індивідуального стилю та методу поетичного перекладу.

За ієрархією перекладацьких категорій ознаками індивідуального стилю і методу поетичного перекладу М.Лукаша є: тяжіння до полюсу прийнятності перекладу в цільовій культурі; наявність маркерів «проміжної мови» та «третього простору» на різних рівнях перекладу; змістоцентричність і ре-креативність; альтернативність перекладацької традиції М.Лукаша.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях:

Статті в наукових часописах:

1. Дворніков А.С. Микола Лукаш – перекладач поезії Ф.Шиллера / Андрій Сергійович Дворніков // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 26, ч. 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 277-281.

2. Дворніков А.С. Микола Лукаш в українській фаустіані / Андрій Сергійович Дворніков // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 25, ч. 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 195-200.
3. Дворніков А.С. Переклади Миколи Лукаша в полісистемі української літератури / Андрій Сергійович Дворніков // Studia Linguistica. Збірник наукових праць. Вип. 5, ч. 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 545-549.
4. Дворніков А.С. Переклади Миколи Лукаша у світлі постколоніальних досліджень // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К. 2011. – С. 47-50. – (Іноземна філологія; вип. 44).
5. Дворніков А.С. Поетичне новаторство М.Лукаша (порівняння перекладів балади Ф.Шиллера «Der Alpenjäger», виконаних М.Лукашем та Д.Загулом) / Андрій Сергійович Дворніков // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 30. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – С. 24-27.
6. Дворніков А.С. «Проміжна мова» як домінантна ознака перекладацького стилю Миколи Лукаша (на прикладі перекладу балади Ф.Шиллера «Freundschaft» / Андрій Сергійович Дворніков // Studia Linguistica. Збірник наукових праць. Вип. 6, ч. 2. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 145-150.
7. Дворніков А.С. Становлення Миколи Лукаша як перекладача / Андрій Сергійович Дворніков // Літературознавчі студії. Вип. 20, ч. 1. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – С. 283-288.

Тези доповідей на конференціях:

8. Дворніков А.С. Поезії Ф.Шиллера в українських перекладах / Андрій Сергійович Дворніков // Матеріали П'ятої Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» – Х : NTMT, 2009. – С. 50-51.
9. Дворніков А.С. Творчий метод Миколи Лукаша в концепції метапоетичного письма / Андрій Сергійович Дворніков // Актуальні проблеми перекладознавства у ХХІ столітті: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Горлівка: Вид-во ГДППІМ, 2012. – С. 39 – 41.
10. Дворніков А.С. Творчий метод Миколи Лукаша в концепції перекладацьких норм Г.Турі / Андрій Сергійович Дворніков // Германістика ХХІ століття: традиційні й новітні аспекти дослідження та викладання: матеріали II Міжнар. наук. конф. – Горлівка: Вид-во ГДППІМ, 2012. – С. 35 – 38.

АНОТАЦІЯ

Дворніков А.С. Творчий метод поетичного перекладу Миколи Лукаша в полісистемі української літератури (на матеріалі перекладів трагедії Й.-В.Гете «Фауст» і поезій Ф.Шиллера). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Державний заклад

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» МОНмолодьспорту України, – Одеса, 2013.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей діяльності Миколи Лукаша як перекладача поетичних творів, які є частиною української літературної полісистеми. Було розглянуто метод поетичного перекладу М.Лукаша на різних рівнях: як перекладацько-інтерпретаційну настанову; як індивідуальний стиль митця; як реалізацію інноваційних рішень у межах певного типу інтерпретації оригіналу; як новаторську творчість представника української школи художнього перекладу в полісистемі національної літератури.

На матеріалі перекладів М.Лукаша з німецької класичної літератури, зокрема балад Ф.Шиллера, були проаналізовані маркери «проміжної мови» як домінанти індивідуального стилю Майстра перекладу. Окрім того, було встановлено позицію перекладів М.Лукаша в концепції «третього простору відтворення».

Проведено зіставний лінгвоперекладацький аналіз на основі трагедії Й.-В.Гете «Фауст» та її перекладу, що дозволило з'ясувати особливості методу поетичного перекладу Майстра на просодійному, морфолого-дериваційному, лексичному, синтаксичному, семантико-стилістичному рівнях мови. Було виявлено місце перекладів М.Лукаша в полісистемі української літератури та на прикладі його творчості збудовано ієрархію, що складається з чотирьох рівнів (*перекладацька (інтерпретаційна) настанова - індивідуальний стиль - творчий метод перекладу - перекладацька традиція*) та є релевантною для подальших досліджень у галузі індивідуального стилю та методу перекладу.

Ключові слова: індивідуальний перекладацький стиль, метод поетичного перекладу, традиція, полісистема літератури, «третій простір відтворення».

АННОТАЦІЯ

Дворников А.С. Творческий метод поэтического перевода Николая Лукаша в полисистеме украинской литературы (на материале переводов трагедии И.-В.Гете «Фауст» и стихотворений Ф.Шиллера). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского» Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Одесса, 2013.

Диссертация посвящена исследованию особенностей метода поэтического перевода Николая Лукаша, который исследуется на разных уровнях: как переводческо-интерпретационная установка; как индивидуальный стиль переводчика; как реализация инновационных решений в рамках определенного типа интерпретации оригинала; как новаторское творчество представителя украинской школы художественного перевода в полисистеме национальной литературы.

Анализ переводческой установки Н.Лукаша выявило ее определенную близость к положениям дескриптивной школы перевода, декларирующим приоритет переводного текста и ориентированность перевода на систему целевого языка,

литературы и культуры. Принципы дескриптивизма реализуются на языковом уровне переводов Н.Лукаша, в частности, в многочисленных отступлениях от требований формальной эквивалентности при сохранении эквивалентности функции оригинала и перевода. Такими отступлениями можно считать лексические, синтаксические и стилистические единицы перевода, содержащие экспрессивность и стилистическую окраску, отсутствующую в оригинале.

На материале переводов Н.Лукаша из немецкой классической литературы, в частности, баллад Ф.Шиллера, были проанализированы маркеры «промежуточного языка» как доминанты индивидуального стиля Мастера. На примере анализа баллад Ф.Шиллера было установлено, что промежуточный язык может проявляться в переводе не только в форме конкретных языковых единиц либо переводческих приемов, а и в характере отображения переводчиком образной системы поэтического оригинала.

Было выявлено, что на фактуально-поверхностном уровне перевода М.Лукаша происходят неизбежные потери отдельных образов поэтической системы оригинала. Однако общее количество сем ключевого образа оригинала выравнивается на концептуально-эстетическом уровне перевода. Упомянутое выравнивание достигается с помощью использования частичных образных эквивалентов, приема смыслового развития понятия, а также перегруппировки образов в рамках строфы. Выравнивание количества образов оригинала и перевода происходит также благодаря применению переводчиком приемов лексической и синтаксической аппроксимации к целевому языку.

Концепция «промежуточного языка» дескриптивизма явилась своего рода фундаментом для развития теории «третьего пространства воспроизведения».

При анализе были выявлены языковые маркеры «третьего пространства» перевода Н.Лукаша как доминанты индивидуального стиля Мастера перевода. Такими маркерами являются стилистически окрашенные языковые единицы просодического, морфологического, лексического, синтаксического и стилистического уровней перевода при условии *отсутствия* либо *стилистической нейтральности* их эквивалентов в оригинале.

С целью определения доминантных признаков индивидуального стиля и творческого метода Н.Лукаша был предложен авторский лингвопереводческий анализ трагедии И.-В.Гете в переводе Н.Лукаша. Алгоритм анализа включает семь этапов: экстралингвистический, просодический, морфолого-деривационный, лексический, синтаксический, стилистический, культурный.

Была разработана иерархия, релевантная для исследований стиля и метода перевода Н.Лукаша, которая охватывает четыре уровня: переводческая установка, индивидуальный стиль переводчика, творческий метод перевода, традиция перевода. Согласно иерархии, доминантами стиля и метода поэтического перевода Н.Лукаша являются: 1) тяготение к полюсу приемлемости перевода в целевой культуре; 2) наличие маркеров «промежуточного языка» и «третьего пространства» на разных уровнях перевода; 3) смыслоцентричность и ре-креативность метода; 4) альтернативность переводческой традиции.

Таким образом, результаты исследования позволяют расширить методологию анализа перевода поэтического текста и стиля конкретного переводчика.

Ключевые слова: индивидуальный переводческий стиль, метод поэтического перевода, традиция, полисистема литературы, «третье пространство» перевода.

SUMMARY

Dvornikov A.S. Mykola Lukash's method of poetry translation in the polysystem of Ukrainian literature (based on his translations of «Faust» by J.W.Goethe and poems by F.Schiller). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in philology, speciality 10.02.16 – Translation Studies. – The State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky» of the Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine, Odesa, 2013.

The thesis focuses on studying the characteristic features of Mykola Lukash's as a translator of poetry, which constitute a part of the Ukrainian literary polysystem. The method of M.Lukash's poetic translation was analysed at different levels: as a translation-interpretation attitude; as an individual translator's style; as an implementation of innovative techniques within a particular strategy of the source text interpretation; as a pioneering creation accomplished within the Ukrainian literary translation school in the polysystem of the national literature.

The «interlanguage markers» were identified as the dominants of M.Lukash's individual translator's style and analysed based upon his translations of German classical literary works, namely the ballads by F.Schiller. Furthermore the place of M.Lukash's poetry translations was determined within the «third space of enunciation» concept of the post-colonial translation studies.

A comparative translation analysis was carried out based upon the «Faust» tragedy by J.W.Goethe and its translation by M.Lukash, which made it possible to describe the characteristic features of the poetry translation method on prosodical, morphological, lexical, syntactic, semantic and stylistic language levels. The place of literary translations by M.Lukash in the Ukrainian national literature polysystem was determined and a four-level-hierarchy of translation categories (*translator's attitude – individual style – creative translation method – tradition of translation*), relevant for further research of the individual style and method of translation branches based upon M.Lukash' creative works was developed as well.

Keywords: individual translation style, method of poetry translation, tradition, literature polysystem, the «third space» in translation.